

O MONOGRAMĂ CREȘTINĂ DE LA CARSIVM (HÂRȘOVA, JUD. CONSTANȚA)

Constantin NICOLAE

În urma lucrărilor de construire a blocului S 1 de pe strada Vadului, din Hârșova, a fost scos la lumină, în anul 1989, dintr-o groapă menajeră, împreună cu alte fragmente ceramice, o parte din gâtul unui vas pe suprafața căruia s-a executat, cu vopsea roșie, o monogramă. Cu toate că descoperirea a fost semnalată de noi cu un deceniu în urmă¹ și a intrat chiar în bibliografia creștinismului², se impune rediscutarea ei ținând cont, de astă dată, nu atât de formă și împrejurări, cât mai ales de semnificație în contextul unor descoperiri similare mai vechi și mai noi.

Fragmentul ceramic se păstrează pe înălțimea de 25 cm. Vasul a fost confecționat din pastă de calitate, bine omogenizată, ardere completă, culoarea cărămizie deschisă cu nuanțe bej la exterior. Monograma, *chi-rho*, s-a executat îngrijit, cu vopsea roșie; literele sunt ușor arcuite și au înălțimea de 15,5 cm. (Fig. 1) Tocmai aceste caracteristici plasează descoperirea de la Hârșova într-un context care trebuie discutat.

În primul rând, atrag atenția particularitățile vasului. Fragmentul nu este suficient de generos pentru a reconstitui, fără rezerve, forma inițială. Nu se păstrează buza, torțile, părțile esențiale ale corpului. Gura largă, gâtul și caracteristicile pastei, indică o amforă de mari dimensiuni, de tipul pontic, cel mai probabil cu corpul globular-piriform, întâlnit în centrele de pe litoralul vest-pontic în secolele II-III³ p. Chr. (Fig. 2). Inscricția ridică și ea numeroase probleme. Prima ar fi legată de raportul dintre o amforă romană timpurie și o monograma creștină, lucru destul de rar întâlnit în creștinismul timpuriu. Vasile Pârvan a arătat însă, chiar de la începutul secolului trecut, că astfel de monograme sunt mult mai vechi de era constantiniană⁴, aspect despre care s-a scris destul de recent⁵. Există numeroase descoperiri arheologice care atestă, pe

---

¹ NICOLAE 1995-1996, p. 159.

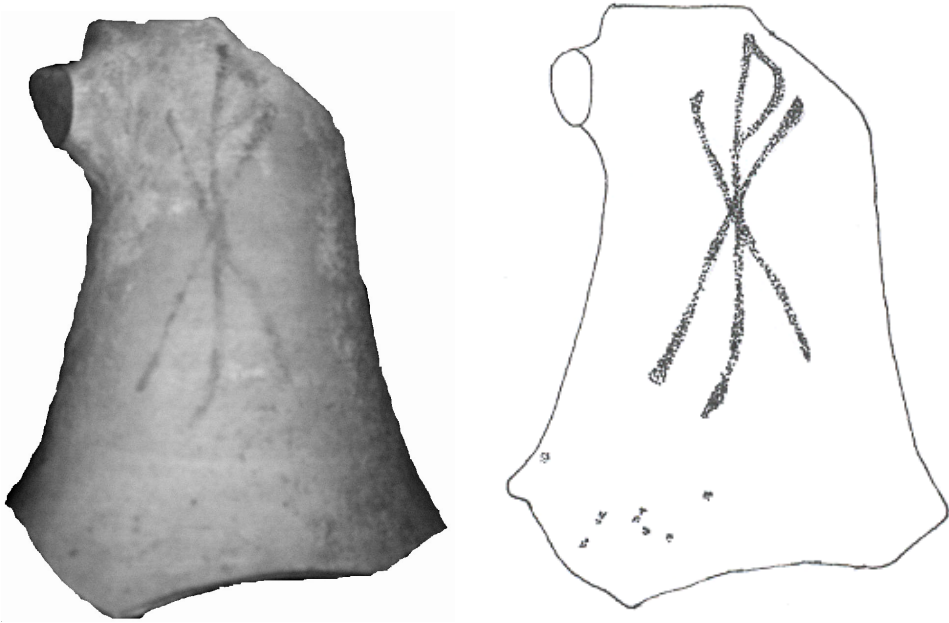
² TROFIN 2005, p. 342, nr. 45.

³ RĂDULESCU 1976, Pl. III-IV.

⁴ PÂRVAN 1911, p. 77-79.

⁵ ZUGRAVU 1997, p. 177; 179 cu notele 42, 43.

teritoriul nord-dunărean, cu certitudine, astfel de simboluri din secolul al IV-lea⁶ iar în Dobrogea sunt propuneri de datare încă din secolul al III-lea⁷. Prin urmare, reprezentările timpurii sunt cu atât mai importante și semnificative, cu cât cele mai multe se datează în secolele IV-VI. Așa sunt descoperirile de la *Tomis*⁸, *Ulmetum*⁹, *Dinogetia*¹⁰, *Histria*¹¹, ca să le amintim pe cele mai cunoscute și relevante.

Fig. 1. - Fragment de amforă cu inscripție creștină descoperit la Hârșova.

În comparație cu cele din secolele IV-VI p. Chr., inscripția noastră se caracterizează printr-o grafică îngrijită, executată, am putea spune, chiar cu o anumită pioșenie. Din acest punct de vedere, o asemănăm cu textul inscripției de la Barboși, descoperită în partea inferioară a gâtului unei amfore datate în secolele II-III¹² p. Chr. Cu toate că editorii au avut în vedere încă de la început și varianta

⁶ GUDEA, GHIURCO 1988, Pl. VI, a 1, opaițul de la Romula.

⁷ Este vorba despre un opaiț, care are pe fund de trei ori crucea monogramatică, descoperit într-un mormânt la Tomis. Vezi CHERA MĂRGINEANU, LUNGU 1984, p. 116; 128-129. Piesa este datată în secolul al III-lea p. Chr., cel mult către sfârșitul perioadei!

⁸ BARNEA 1977, p. 241, fig. 95,1.

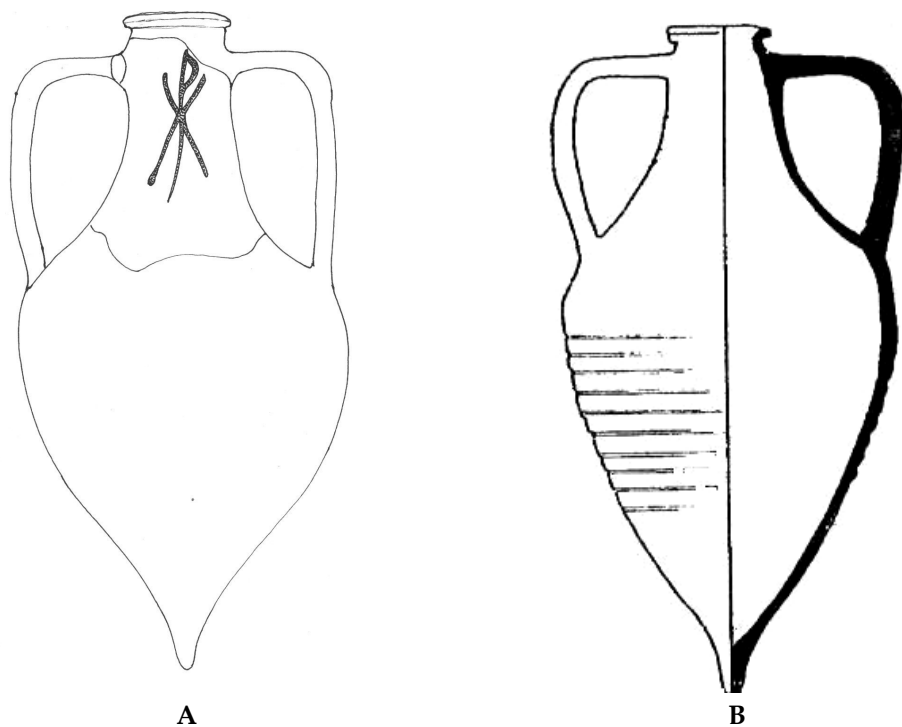
⁹ PÂRVAN 1914, p. 379-384, fig. 23 și Pl. VII.

¹⁰ BARNEA 1979, p. 250-251.

¹¹ POPESCU 1976, p. 458, fig. 148/8; POPESCU 1994, p. 370, fig. 79, a.

¹² SANIE, DRAGOMIR 1977, p. 120-121, fig. 52,53; SANIE 1981, p. 221, Pl. 2,2 și 33,2.

unei inscripții laice¹³, semnificația sa creștină s-a impus definitiv¹⁴. Maniera de realizare a celor două inscripții cu vopsea roșie este una aparte în raport cu celelalte cunoscute în spațiul dunărean și datate mai târziu (Fig. 3). Dacă în cazul descoperirii de la Barboși, amfora și mormintele din zonă se încadrează în secolul al III-lea p. Chr., nefiind exclusă o datare mai târzie pentru prima jumătate a secolului al IV-lea p. Chr., în cazul de față singurele argumente sunt tipologia vasului și asemănarea celor două monograme cu numele lui *Hristos*. Cum am arătat mai sus, vasul se încadrează în circulația specifică secolelor II-III p. Chr. În cazul în care conținutul creștin al inscripției nu este pus sub semnul întrebării, aceasta s-a executat cel mai devreme la sfârșitul secolului al III-lea și cel mai târziu la începutul secolului al IV-lea. Dat fiind caracteristicile vasului înclinăm mai mult către prima variantă. Și asemănarea dintre tehnica celor două simboluri ne conduce tot către această propunere de datare. În această situație inscripția descoperită la Hârșova s-ar încadra în seria dovezilor creștinismului timpuriu de la Dunărea de Jos.

**Fig. 2 - A. Încercare de reconstituire a amforei.
B. Tipul de amforă descoperit în centrele vest-pontice**

¹³ Inscripția poate reprezenta un număr (ΠΙΒΡ = 182; Χ = semnul pentru denari) sau abrevierea unui nume (Χιλίαρχος); vezi, nota anterioară.

¹⁴ BARNEA 1979, p. 46; TEODOR 1991, p. 76, fig. 1, 1a; SANIE 1995, p. 42-43; ZUGRAVU 1997, p. 177; LUNGU 2000, p. 19 și 24, fig.5.

Numele lui *Hristos* pe monograma
de la Barboși.

Monograma de la Hârșova.

Fig. 3

Descoperirea unor vestigii creștine în anticul *Carsium* nu trebuie să ne mai surprindă. Orașul făcea parte din cele 14 episcopate care funcționau în *Scythia Minor* în veacul al VI-lea¹⁵. Cercetări mai vechi și mai recente au dus la numeroase descoperiri creștine. Cum este bine știut, Vasile Pârvan scria despre lampa de bronz, cu ansa cruciformă, descoperită la Luciu, că este posibil să fi ajuns în stânga Dunării, într-o comunitate barbară, după ce a fost utilizată la *Carsium*¹⁶. În săpăturile din anul 1963 Andrei Aricescu semnală unele materiale de factură creștină¹⁷. Cea mai importantă dovadă a activității creștine la *Carsium* o reprezintă descoperirea parțială, în campania anului 1995, a unei bazilici¹⁸. Mai trebuie amintit ca în campaniile din anii 1988-1989 din perimetrul cuprins între străzile *Carsium* și *Unirii* au fost descoperite mai multe ziduri și un turn cu planul în forma literei „U”, despre care regretatul Radu Florescu a presupus că aparțin unei bazilici¹⁹.

Toate acestea prefigurează rolul și locul jucat de așezarea antică *Carsium* în viața religioasă a secolelor IV-VI p. Chr.

¹⁵ VULPE, BARNEA 1968, p. 458-459 cu nota 12; BARNEA 1989, p. 173; POPESCU 1994, p. 139-156.

¹⁶ PÂRVAN 1913, p. 68, Pl. 9, fig. 2 a și b.

¹⁷ ARICESCU 1971, p. 354-355.

¹⁸ CCA 1996, „Hârșova-cetate”.

¹⁹ CANTACUZINO 1992, p. 59 cu nota 5.

BIBLIOGRAFIE

- ARICESCU 1971 - Andrei Aricescu, *Noi date despre cetatea de la Hârșova*, Pontica 4(1971), p. 351-370.
- BARNEA 1977 - Ion Barnea, *Les monuments paléochrétiens de Roumanie*, Città del Vaticano, 1977.
- BARNEA 1979 - Ion Barnea, *Arta creștină în România*, București, 1979.
- BARNEA 1989 - Ion Barnea, *Romanitate și creștinism la Dunărea de Jos*, Symposia Thracologica 7(1989), p. 163-178.
- CANTACUZINO 1992 - Gh. I. Cantacuzino, *Cercetări arheologice la fortificațiile de la Hârșova*, BCMI 3(1992), p. 58-67.
- CHERA MĂRGINEANU, LUNGU 1984 - C. Chera Mărgineanu, V. Lungu, *Noi descoperiri din necropolele tomitane*, Pontica 17(1984), p. 109-130.
- GUDEA, GHIURCO 1988 - Nicolae Gudea, Ioan Ghiurco, *Din istoria creștinismului la români. Mărturii arheologice*, Oradea, 1988.
- LUNGU 2000 - V. Lungu, *Creștinismul în Scythia Minor în contextul vest-pontic*, Sibiu-Constanța, 2000.
- NICOLAE 1995-1996 - Constantin Nicolae, *Descoperiri de epocă romană și romano-bizantină la Carsium*, Pontica 28-29 (1995-1996), p. 135-160.
- PÂRVAN 1911 - Vasile Pârvan, *Contribuții epigrafice la istoria creștinismului daco-roman*, București, 1911.
- PÂRVAN 1913 - Vasile Pârvan, *Știri nouă din Dacia Malvensis*, AARMSI 36 (1913), p. 39-68.
- PÂRVAN 1914 - V. Pârvan, *Descoperirile campaniei a doua și a treia de săpături din anii 1912-1913*, ARMSI, ser. II, tom. XXXVII, 1914, p. 245-328 și 329-420.
- POPESCU 1976 - Emilian Popescu, *Inscripțiile grecești și latine din secolele IV-XIII descoperite în România*, București, 1976.
- POPESCU 1994 - Emilian Popescu, *Christianitas Daco-Romana. Florilegium studiorum*, București, 1994.
- RĂDULESCU 1976 - A. Rădulescu, *Amfore romane și romano-bizantine din Scythia Minor*, Pontica 9(1976), p. 99-114.
- SANIE, DRAGOMIR 1977 - Silviu Sanie, Ion Dragomir, *Începutul creștinismului în sudul roman al Moldovei*, în *De la Dunăre la Mare. Mărturii istorice și monumente de artă creștină*, Galați, 1977, p. 117-122.
- SANIE 1981 - Silviu Sanie, *Civilizația romană la est de Carpați și romanitatea pe teritoriul Moldovei (sec. II-III e.n.)*, Iași, 1981.
- SANIE 1995 - S. Sanie, *Cultura spirituală în zona carpatică în secolele VI i.e.n.- III e.n., în Credință și cultură în Moldova*, I, Iași, 1995, p. 37-53.
- TEODOR 1991 - Dan Gh. Teodor, *Creștinismul la est de Carpați de la origini până în secolul al XIV-lea*, Iași, 1991.
- TROFIN 2005 - Liliana Trofin, *Romanitate și creștinism la Dunărea de Jos în secolele IV-VIII*, București, 2005.
- VULPE, BARNEA 1968 - Radu Vulpe, Ion Barnea, *Din istoria Dobrogei, vol. II. Romanii la Dunărea de Jos*, București, 1968.
- ZUGRAVU 1997 - Nelu Zugravu, *Geneza creștinismului popular la români*, București, 1997.

**UN MONOGRAMME CHRÉTIEN DE CARSIMUM
(HÂRȘOVA, DEPART. DE CONSTANTZA)**

Résumé

En 1989, à Hârșova, on a découvert le col d'une amphore, où il y avait le monogramme chrétien *chi-rho*, exécuté en peinture rouge. La proposition d'encadrer chronologiquement le vase et l'aspect du monogramme ont imposé la nécessité de discuter le matériel. La typologie de l'amphore et l'aspect soigné de l'inscription approuvent la datation de la découverte de la fin du IIIe s. début du IVe s. Ainsi, le monogramme de Carsium trouve ses analogues à Barboși, représentant, en fait, une preuve éloquente du christianisme récent dans l'espace danubien.